

MIJN VADER, EEN VERRADER?

Ter nagedachtenis aan mijn vader Bob Jesse (1914-1982)

Voor mijn gezin: Mathijs, Lou en Bobbi Duringhof

Proloog

Het is voorjaar 1988. Ik word wakker in mijn studentenkamer aan de Willemstraat in Utrecht, waar ik met vier anderen een bovenhuis deel. De zon schijnt mijn L-vormige kamer in. Het tafeltje onder het raam, het kastje en de stoelen die ik op straat heb gevonden, baden in het licht. Aan de muren hangen zelfgemaakte foto's. Ik klim uit mijn hoogslaper, een houten bak met een matras boven het kleine zitgedeelte en ik kleed me aan. Mijn jarenzestigtruitje – gekocht op een zaterdagochtend op de rommelmarkt in de Willemstraat – draag ik op een door mij ingenomen broek. Ook doe ik een speld in mijn geblondeerde haar. Ik pak mijn wettenbundel, schrift en sleutels, daal twee trappen af en loop naar mijn fiets.

Sinds de zomer studeer ik rechtsgeleerdheid in Utrecht, nadat ik eerder mijn propedeuse in Leiden heb gehaald. Ik fiets naar het Janskerkhof, het plein in het hart van de stad. Daar, op de kruising met de Boothstraat, is een afdeling van de rechtenfaculteit gevestigd. De lindebomen op het plein staan vol groene bladeren, dichtbegroeid, waardoor ze schaduwen werpen op de grond. Overal vormen zich knoppen. Nog even en

ze zullen in bloei uitbarsten, met kleine gele bloemetjes die een zoete, weeïge geur verspreiden. Maar nu zijn ze nog gesloten. Ik zet mijn fiets tegen het hekwerk van de gedempte gracht en ga het gebouw binnen.

In de grote, langwerpige collegezaal verzorgt professor Kelk zijn wekelijkse hoorcollege materieel strafrecht voor ruim tweehonderd studenten. De houtkleurige collegetafels staan in rijen tegen elkaar aangeschoven. Daarachter staan rijen klapstoelen opgesteld zodat studenten zich langs elkaar heen moeten wurmen om de les te kunnen volgen. Het college vindt plaats in mijn eerste Utrechtse studiejaar waarin ik nog weinig contact heb met mijn medestudenten. Dit contact breidt zich gedurende de tijd uit als ook kleinere werkgroepen een vast stramien van mijn studie worden. In deze periode besteed ik mijn tijd vooral aan het grafisch ontwerp van kaartjes, cassettebandjes en folders, het bezoek aan allerlei bandjes in Ekko, de Vrije Vloer, en Tivoli, en met studeren.

Bij werkgroepen bereid ik me altijd goed voor, maar bij hoorcolleges doe ik dat bewust niet. Op die manier kan ik aan de hand van de aangebrachte lijn van de docent de opgegeven lesstof bestuderen. Zoals altijd zit ik enigszins vooraan in de collegezaal zodat ik de wekelijkse stof goed kan volgen. Professor Kelk oogt schuchter en maakt weinig oogcontact met zijn studenten, maar is tegelijkertijd vriendelijk, enigszins in zichzelf gekeerd en vol vuur. Deze week behandelt hij de strafuitsluitingsgronden op basis van de vraag waarom een rechter kan afzien van straf. Deze gronden worden in twee categorieën verdeeld. Bij rechtvaardigheidsgronden wordt de verdachte niet schuldig bevonden en daarmee niet strafbaar verklaard, terwijl

bij schulduitsluitingsgronden de verdachte een strafbare handeling niet valt te verwijten. Kelk behandelt deze onderverdeling aan de hand van theorie en jurisprudentie. Terwijl ik naar hem luister, maak ik aantekeningen. Ik schrijf met hem mee over noodweer, waarbij een verdachte handelt uit zelfverdediging, en in het verlengde daarvan noodweerexces. Bij deze grond gaat een verdachte verder dan de geoorloofde zelfverdediging, bijvoorbeeld omdat diegene overmand is door hevige emoties, de zogenaamde gemoedsbeweging.

Om zijn uitleg te illustreren, haalt Kelk een voorval aan over een verzetsstrijder uit de Tweede Wereldoorlog die na de bevrijding werd gearresteerd. Mijn hart zakt weg wanneer Kelk de martelpraktijken van de SD'ers (de *Sicherheitsdienst*) noemt, de provincie Limburg als plaats van handeling, en het uiteindelijke verraad dat de verzetsman pleegt... Ik stop met aantekeningen maken. Nee, denk ik, nee, alstublieft! Niet dit voorbeeld! Maar professor Kelk vertelt verder over het arrest, alsof er niets aan de hand is. In mijn hoofd schreeuw ik naar hem: alstublieft, behandel een andere uitspraak! Laat deze onbesproken! Maar behalve zijn stem en het geluid van de pennen van meeschrijvende studenten is er niets te horen. Zijn woorden dreunen na in mijn hoofd. Mijn pen ligt onbeweeglijk in mijn hand. Tranen prikken in mijn ogen, mijn keel is afgeknepen. Toch verplicht ik mezelf in de collegezaal te blijven zitten.

Professor Kelk heeft geen weet van mijn gemoedstoestand, noch van mijn connectie met dit verhaal. Hij legt het juridische belang van dit arrest uit. Ik hoor de woorden, maar ze zeggen me niets. De juridische waarde ervan kan ik op dat moment niet tot me nemen. Het enige wat ik wil is dat er een einde komt aan dit college, dat hij stopt met praten.

Professor Kelk heeft zijn laatste woord nog niet uitgesproken, of ik ren de zaal uit. Het zonlicht verblindt me wanneer ik het bordes en het trapje van het gebouw afvlieg, de Boothstraat in. De tranen stromen over mijn wangen en ik kan mijn adem niet langer inhouden. Ik open mijn mond en hoor mezelf huilen. Na elke ademteug volgt een lange uithaal. Ineens fietst er een medestudent langs. Ik hou me in, zet me schrap. Hij vraagt of ik in orde ben. Met betraande ogen antwoord ik dat het wel gaat. Ik kan hem niet vertellen waarom ik daar sta, waarom ik huil, waarom mijn lichaam en mijn hoofd vervuld zijn van een intens verdriet. Al zou ik het willen, ik krijg de woorden niet over mijn lippen. Ik zie hem aarzelen, maar ik knik hem toe, richt dan mijn blik op het gat tussen de Boothstraat en de Voorstraat. Hij fietst verder. Ik verberg mijn ogen achter mijn handen en laat mijn tranen de vrije loop. Totdat er geen tranen meer komen en mijn schouders niet langer schokken. Ik haal mijn neus op en veeg de tranen van mijn gezicht.

Ik loop naar mijn fiets en haal die van het slot. Ontredderd fiets ik terug naar mijn studentenkamer met het beeld van de verzetsstrijder op mijn netvlies gebrand. De verzetsstrijder: een verrader. Mijn vader.

Mijn kinderjaren

Toen ik klein was, grapte mijn vader weleens over zijn onheilspellende geboortedatum: een ongeluksdag in een gekke maand. Op vrijdag 13 november wordt hij geboren, in 1914, op de krappe, donkere, vierde verdieping van de Kromme Mijdrechtstraat 4 in Amsterdam. Hij is het eerste en enige kind van zijn vader Daniël Cornelis Jesse en joodse moeder Rozelien Wallagh. Hij krijgt dezelfde namen als zijn vader, maar om verwarring te voorkomen laat hij zich later Bob noemen. Zijn vader is tramconducteur, zijn moeder huisvrouw. Veel herinneringen aan haar heeft hij niet, want ze sterft aan de gevolgen van kanker als hij nog maar zeven jaar is. Zijn vader hertrouwt in 1923 met Klazina Brouwenstijn. Ze gaan wonen op de tweede verdieping van Warmondstraat 194 waar ze in 1924 het leven schenken aan hun dochter Catharina Hendrika, mijn tante Hennie.

Op dit adres gaan we in mijn kindertijd soms langs bij Bobs vader en stiefmoeder, mijn opa en oma Jesse. Rechts naast de voordeur van de bovenverdiepingen staan de melkflessen. Volle flessen om mee naar boven te nemen, en lege voor hergebruik

door de melkboer. Bob heeft een grote sleutel om de voordeur te openen, groter dan mijn kleine kinderhand. Opa en oma zitten in twee grote fauteuils, met hun rug naar het raam. Opa zoals altijd in pak en met zijn grijze haar achterovergekamd. Als ik aan kom lopen, strekt hij zijn voet uit zodat ik erover struikel, gevolgd door een schaterlach. Opa houdt van een gebbetje.

Bob praat niet veel over zijn jeugd, maar hij vertelt wel hoe hij in de zomer met vriendjes ging zwemmen in de Amsterdamse grachten. Zwemdiploma's had hij niet, waardoor zijn slag het midden hield tussen borstcrawl en schoolslag; genoeg om vooruit te komen! Ook in de winter speelden ze bij de grachten, maar dan om hun tong in de vrieskou tegen de reling te plakken. De kans op het vastvriezen van hun tong bood een spannend spelletje. Soms gingen ze ook fikkie stoken in de buurt van een brandmelder. Met een beetje geluk reden er even later brandweerwagens met gillende sirenes door de straten van Amsterdam.

Na de lagere school volgt Bob een jaar een opleiding aan een Amsterdamse elektrotechnische school. Daarna komt hij als bediende terecht op de afdeling boekhouding van een verzekeringskantoor. Uiteindelijk wordt hij zelfstandig makelaar in assurantiën. Hiertoe opent hij voor de oorlog een eigen bureau, dat tijdens de oorlog blijft draaien. Na de oorlog werkt Bob bij verschillende verzekeringsmaatschappijen. Hoewel niet hoogopgeleid, heeft hij een scherpe en oorspronkelijke geest. Bob is een charmante, hartverwarmende, liefdevolle, attente en hartelijke man, die de lachers gemakkelijk op zijn hand krijgt. Dit valt ook Joke op. Zij is op 28 augustus 1940 als Joanna Helena Robbers ter wereld gekomen en groeide op in Aerdenhout. Joke is een lange, slanke vrouw met blond, kort krullend

haar en voortanden die een beetje uitsteken. Hoewel ze sportief en zonder te zeuren in het leven staat, is ze ook bescheiden en onzeker. Ze heeft de Kweekschool gedaan en werkt in Buitenveldert op een school voor joodse kinderen. Elke zaterdag beklimt ze samen met anderen de Amsterdamse brandweertoren als voorbereiding op hun weekends rotsklimmen in België. Bob is een van die anderen. Hoewel hij vijftientig jaar ouder is, een stuk kleiner dan zij en officieel nog getrouwd, valt ze als een blok voor hem – en hij voor haar.

Tijdens hun relatie betreft Joke een appartement tegenover dat van Bob in de Meerhuizenstraat 22-III. Terwijl ze in hun vrije tijd Jokes woning verbouwen en inrichten, slapen ze 's avonds in die van Bob. Hij wil niets liever dan met Joke trouwen. Voor hij dat kan doen, moet hij haar vertellen over zijn oorlogsverleden om er zeker van te zijn dat ze met hem verder wil. Ook geeft hij haar de kans de relatie te beëindigen als ze niet met zijn verleden kan leven. Joke hoort hem aan en omhelst hem. Ze wil een toekomst met hem opbouwen: wat gebeurd is, is gebeurd. Ze zullen het verleden laten rusten, er niet meer over spreken en juist vooruitkijken.

Op 2 juni 1964, zeven weken na de inschrijving van de scheiding van zijn eerste vrouw, treedt Bob in het huwelijk met mijn moeder Joke. Twee dagen later verhuizen ze naar Castricum en niet lang daarna raakt Joke zwanger. Zes weken voor de uitgerkende datum, op een bewolkte dag in mei, beginnen de weeën en baart Joke hun eerste kind, dochter Mirjam. Omdat ze te vroeg is geboren, legt Bob haar in een doosje en rijdt hij haar voorzichtig naar het ziekenhuis. Elke dag fietst Joke met flesjes gekolfde moedermelk naar de kraamafdeling, waar ze de flesjes afgeeft zonder haar pasgeboren dochttertje te kunnen

zien. Eindelijk, na zes lange weken, mag Mirjam naar huis.

Midden in de winter, bijna twee jaar later, word ik rond de uitgerekende datum thuis geboren: Katinka Jesse. Als tweede naam krijg ik Daniëlle – naar de eerste voornaam van mijn vader. Ik lijk op hem: klein, licht getint en tenger met donker, sluijk haar en donkere ogen. Mirjam lijkt op mijn moeder: lang, met krullend blond haar en blauwe ogen.

Wanneer Mirjam zes is en ik net vier, verhuizen we voor het verzekeringswerk van mijn vader naar het katholieke dorp Voorhout. Mijn vader is niet zoals de meeste andere vaders in het dorp: op zondagen gaan de meeste dorpingen naar de kerk terwijl ons gezin eropuit trekt. Vanuit ons huis rijden we met de auto naar de kust om te wandelen in de duinen en op het strand. Los van elkaar lopend, praten Bob en Joke over allerlei zaken. Mirjam sluit zich vaak bij hen aan, terwijl ik ondertussen in bomen klim en op zoek ga naar takken en schelpen. Soms spelen we met de door mijn moeder meegebrachte bal of loop ik als kleintje hand in hand met mijn vader. In plaats van wierook, ademen wij de frisse buitenlucht in. Geen gezangen, maar uitgelaten kreten als Mirjam en ik de duinen af buitelen.

Het geloof speelt in ons leven geen rol. Mijn vader is uitgesproken atheïstisch en pleitbezorger van goddeloos onderwijs. Wanneer het dorp een openbare lagere school krijgt, zitten Mirjam en ik bij de eerste leerlingen: na de zomervakantie verlaat Mirjam de naburige christelijke school waar zij de tweede klas afmaakt en ik de aangesloten kleuterschool. De nieuwe school is zo klein dat er maar twee leerkrachten zijn en de lessen zonder eigen gebouw beginnen. Ik zit met zeven andere leerlingen in de eerste klas en krijg les in de voetbalkantine.

Mijn zus zit inmiddels in de derde. Samen met de tweede klas telt hun groep zes leerlingen en zij krijgen les van de leerkracht annex schooldirecteur in de padvinderskeet tegenover de voetbalkantine. Toch kiezen steeds meer ouders voor deze openbare school, die in de zomer van 1974 wordt verplaatst naar een nieuw, eigen schoolgebouw: De Boekhorst. Die zomer vertrekt ook mijn leerkracht en komt er een nieuwe juf: mijn moeder Joke. Toen ze trouwde is ze gestopt met werken, maar nu Mirjam en ik wat groter zijn, wil ze graag weer voor de klas staan. In die tijd is werken als getrouwde vrouw niet vanzelfsprekend, maar Bob stemt in zolang zij het huishouden blijft doen. Gewillig maakt ze het huis schoon, doet ze boodschappen, verzorgt het eten, en wast en strijkt onze kleding.

Zo gebeurt het dat ik in de derde klas les krijg van mijn eigen moeder. Daarvan hebben mijn klasgenoten en ik geen last: iedereen neemt de situatie zoals die is. Ik spreek haar zelfs aan met 'mam'. Moeilijker vind ik het onderwijs van onze directeur, meneer Post, in de tweede en de vierde klas. Hij geeft sturend les, biedt weinig vrijheid en laat geen ruimte voor eigenheid. Hij heeft een voorkeur voor gehoorzame, stille meisjes en dat ben ik allebei niet. Ik ben brutaal, zeg wat ik op mijn lever heb en ga graag mijn eigen gang, zoals met de jongens op het schoolplein voetballen. Op een keer stuurt hij mij de klas uit. Terwijl ik in de gang sta, stroomt mijn klas naar buiten voor de zwemles. Mijn klasgenootjes verzamelen zich aan het eind van het schoolplein om te wachten op de bus naar het zwembad. Ik sluit me bij hen aan. Dat is duidelijk niet de bedoeling. Meester Post komt op me af en vraagt me waar ik denk naartoe te gaan. Zwemles, zeg ik. Geen sprake van, reageert hij, ik had me eerst bij hem moeten melden. Ik zet een stap in de richting